

પરિચય

દીર્ઘકાલથી માણસ સમાજમાં રહેતો આવ્યો છે. જ્યારે ઘણાં બધા લોકો સાથે રહે છે, ત્યારે અસહમતિ અને અવ્યવસ્થાની સ્થિતિ ઉદ્ભવી શકે છે. આવી સ્થિતિમાં, સમાજમાં વ્યવસ્થા અને સદ્ભાવ જાળવી રાખવા માટે નિયમો જરૂરી બની જાય છે.

શક્યતઃ તમારા ઘરમાં પણ કેટલાક સામાન્ય નિયમો હશે, જેના પાલન કરવાની અપેક્ષા તમે રાખો છો. તમે જે શાળામાં ભણો છો, ત્યાં પણ નિયમો હશે – કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ માટે, તો કેટલાક શિક્ષકો માટે. મોટી કક્ષાઓમાં પરીક્ષા આપતા વિદ્યાર્થીઓ માટે પણ અમુક જરૂરી નિયમોનું પાલન કરવું પડે છે. રસ્તા પર વાહન ચલાવતા લોકો માટે પણ ટ્રાફિકના નિયમોનું પાલન જરૂરી છે. રસ્તા પરના ડ્રાઇવરોએ ટ્રાફિકના નિયમોનું પાલન કરવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે. તમામ પ્રકારની નોકરીઓમાં કામ કરતા લોકોએ પણ તેમના એમ્પ્લોયર દ્વારા નિર્ધારિત નિયમોનું પાલન કરવું જરૂરી છે, જ્યારે નોકરીદાતાઓએ પણ તેમણે તેમના કર્મચારીઓ પ્રત્યે પ્રતિબદ્ધ નિયમોનું પાલન કરવું આવશ્યક છે.

જો કોઈ તે નિયમોનું પાલન ન કરે તો શું થશે? એક સરળ જવાબ એ છે કે સમાજ કાર્ય કરી શકશે નહીં.

ચાલો શોધીએ

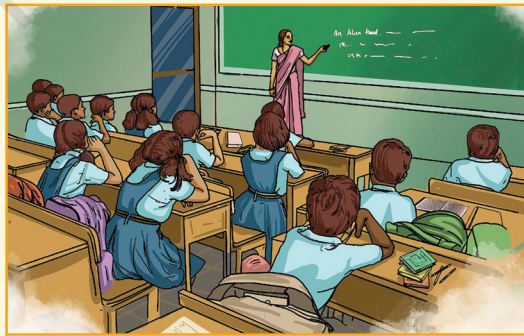
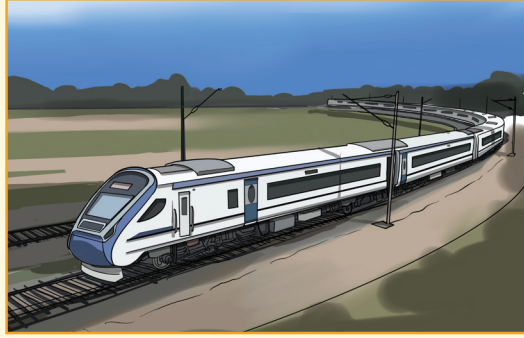
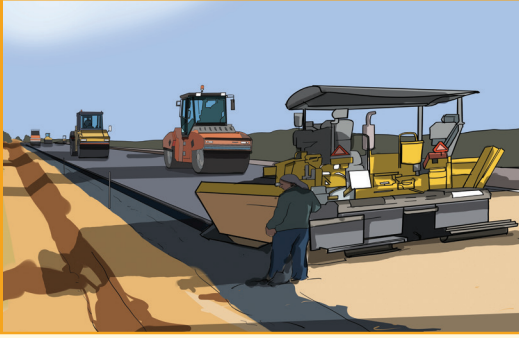
- પૃષ્ઠ 151 પર ચિત્ર 10.1 માં આપેલા બે ચિત્રો વિશે જણાવો. તમે તેમાં શું ફરક જોશો?
- નિયમો પરની અમારી ચર્ચા સાથે તમે આને કેવી રીતે જોડો છો?
- તમારી શાળામાં કેટલાક નિયમો શું છે? તેમને કોણે બનાવ્યાં?

નિયમો કોણે બનાવ્યા અને શા માટે બનાવ્યા? તેઓ કઈ રીતે બનાવવામાં આવ્યાં? આવા કેટલાક પ્રશ્નો છે જે વિશે આપણે આ અધ્યાયમાં વાંચીશું. નિર્ણય લેવાની પ્રક્રિયા, વિવિધ નિયમોના સમૂહોથી સામાજિક જીવનને ગોઠવવું અને તેમનું પાલન સુનિશ્ચિત કરવાનું જ શાસન કહેવાય છે. સરકાર એ વ્યક્તિઓના સમૂહ અથવા તંત્રને કહેવામાં આવે છે, જે નિયમો બનાવે છે અને તેમના પાલનને સુનિશ્ચિત કરે છે. કેટલાક વધુ મહત્વપૂર્ણ નિયમોને કાયદા કહેવાય છે. આનો મતલબ ક્યારેય એ નથી કે જે નિયમો અને કાયદા એકવાર બનાવવામાં આવે, તેઓ હંમેશા માટે સ્થિર રહે. જેમ કે તમે તમારા ઘરમાં માતા-પિતાને કોઈ ખાસ નિયમ અંગે ચર્ચા કરી શકો છો અથવા વિદ્યાર્થી સંઘ, શાળા અથવા યુનિવર્સિટી વ્યવસ્થાપનને નિયમોમાં

ફેરફાર કરવા માટે કહી શકો છો, તેવી જ રીતે સમાજને સંચાલિત કરતા કાયદા અને નિયમોમાં પણ નાગરિકો પોતાનો અવાજ ઉઠાવી શકે છે. અમે જાણીશું કે આ કેવી રીતે થાય છે.

આકૃતિ ૧૦.૧

ચાલો શોધીએ

- શું તમે જાહેર સેવાની શ્રેણીઓ ઓળખી શકો છો અથવા એવી પ્રવૃત્તિઓ કે જે આફ્રિકા ૧૦.૨ માં દર્શાવેલા દસ ચિત્રોમાં દર્શાવવામાં આવી છે પૃષ્ઠ ૧૫૨ પર?
- તમને શું લાગે છે કે આ દરેક પ્રવૃત્તિમાં સરકાર શું ભૂમિકા ભજવે છે?
- શું તમે તમારા દૈનિક જીવનના અન્ય પાસાઓ વિશે વિચારી શકો છો જ્યાં સરકાર મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવે છે?

સરકારના ત્રણ અંગો

વિશ્વભરમાં સમાજ જે રીતે કાર્ય કરે છે, તે ડિજિટલ ટેકનોલોજી દ્વારા પરિવર્તિત થઈ રહ્યું છે. ભારતમાં ૩૦ વર્ષ પહેલા, જ્યારે લોકોને પોતાના દૂર બેઠેલા સબંધીઓને પૈસા મોકલવાના હોય, ત્યારે તેઓ પોસ્ટ ઓફિસની લાઇનમાં ઉભા રહીને ફોર્મ ભરી મની ઓર્ડર મોકલતા; અથવા જો તેમને કોઈ વ્યવસાય માટે ચૂકવણી કરવી હોત, તો તેઓ પહેલા બેંકમાં જઈને ડિમાન્ડ ડ્રાફ્ટ બનાવતા અને પછી તેને પોસ્ટ દ્વારા મોકલતા. તમે કદાચ આ શબ્દો ('મની ઓર્ડર' અથવા 'ડિમાન્ડ ડ્રાફ્ટ') વિશે સાંભળ્યા પણ નહીં હોય, કારણ કે આજે આપણા પાસે પૈસા મોકલવા માટે ડિજિટલ સાધનો ઉપલબ્ધ છે.

ડિજિટલ ટેકનોલોજી એ ખાસ પ્રકારના ગુનાહિત પ્રવૃત્તિઓને પણ જન્મ આપ્યો છે, જ્યાં કેટલાક ગુનેગારો ડિજિટલ માધ્યમો દ્વારા લોકોની નાણાં રકમ ચોરવા માટે નવી રીતો શોધે છે. આવા ગુનાહિત પ્રવૃત્તિઓને (જેને 'સાઇબર ક્રાઇમ' કહેવાય છે) રોકવા માટે અનેક સરકારીયે નવા કાયદા બનાવ્યા છે. કેટલાક સાઇબર ગુનેગારો, જેમણે તેમની ટેકનિકલ કુશળતાનો ઉપયોગ સમાજની ભલાઈ માટે નહીં, પરંતુ નિર્દોષ લોકોને લૂંટવા માટે કર્યો, તેમને ઝડપી પાડવામાં આવ્યા છે અને અદાલત દ્વારા દોષિત જાહેર કરવામાં આવ્યા છે. સામાન્ય રીતે, તેમને આર્થિક દંડ અને જેલની સજા કરવામાં આવે છે. આ ઉદાહરણ દ્વારા, આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે સરકારની ત્રણ શાખાઓ અથવા 'અવયવો' એક સાથે કેવી રીતે કાર્ય કરે છે:

આ ઉદાહરણ દ્વારા આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે કેવી રીતે સરકારના ત્રણ અંગો (શાખાઓ) એકસાથે કાર્ય કરે છે.

- વિધાયિકા (Legislature): વિધાયિકા એ શાખા છે જે નવા કાયદા બનાવે છે અને કેટલીક વખત જૂના કાયદાઓમાં ફેરફાર કરે છે અથવા તેમને રદ કરે છે. આ કાર્ય જનપ્રતિનિધિઓની સભા દ્વારા કરવામાં

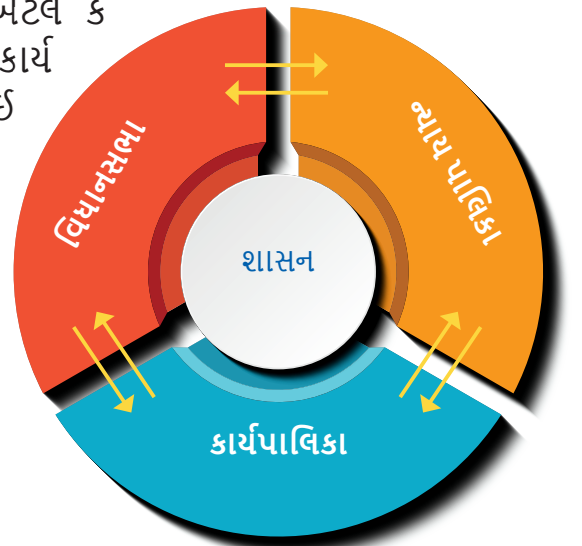
- આવે છે. આપણે ભારતીય શાસન વ્યવસ્થાનો આગળ અભ્યાસ કરીશું.
- **કાર્યપાલિકા (Executive):** કાર્યપાલિકા એ શાખા છે જે કાયદાઓને અમલમાં મૂકે છે. તેમાં રાષ્ટ્ર અથવા રાજ્યના વડા (રાષ્ટ્રપતિ, વડાપ્રધાન અથવા મુખ્યમંત્રી), મંત્રીઓ અને એજન્સીઓ આવે છે, જે કાયદાઓની અમલવારીની જવાબદારી લે છે. (આ ઉદાહરણમાં, સાઇબર પોલીસ એવી એક એજન્સી છે.)
 - **ન્યાયપાલિકા (Judiciary):** ન્યાયપાલિકા એ અદાલતોની વ્યવસ્થા છે, જે નક્કી કરે છે કે કોઈએ કાયદાનું ઉલ્લંઘન કર્યું છે કે નહીં. જો કર્યું હોય, તો તેના વિરુદ્ધ શું કાર્યવાહી કરવી? અથવા જો જરૂરી હોય, તો તેને શું દંડ આપવામાં આવે? કેટલાક કેસમાં, ન્યાયપાલિકા એ પણ ચકાસે છે કે કાર્યપાલિકા દ્વારા લેવામાં આવેલો કોઈ નિર્ણય યોગ્ય છે કે નહીં અથવા વિધાયિકા દ્વારા પસાર કરાયેલો કાયદો લોકોને ફાયદાકારક છે કે નહીં.

ચાલો શોધીએ

ઉપરોક્ત સાયબર ગુનેગારોના કિસ્સામાં સરકારના ત્રણેય અંગો કેવી રીતે કાર્ય કરે છે તેનું વર્ણન કરો. તેઓ કેવી રીતે દખલ કરે છે?

કોઈપણ સારી શાસન વ્યવસ્થામાં, આ ત્રણેય અંગોને કડક રીતે અલગ રાખવામાં આવે છે, જોકે તેઓ એકબીજાને પ્રભાવિત કરે છે અને સાથે મળીને કામ કરે છે. આ વિભાજનને 'સત્તાઓનું વિભાજન' કહેવામાં આવે છે (આકૃતિ ૧૦.૩). તેનો હેતુ સમગ્ર સિસ્ટમમાં નિયંત્રણ અને સંતુલન જાળવવાનો છે, એટલે કે સરકારનું દરેક અંગ અન્ય અંગોના કાર્ય પર નજર રાખી શકે છે અને જો કોઈ અંગ તેની અપેક્ષિત ભૂમિકા કરતાં વધુ કામ કરી રહ્યું છે, તો તેને નિયંત્રિત કરી શકાય છે અને સંતુલન પુનઃસ્થાપિત કરી શકાય છે.

આકૃતિ ૧૦.૩

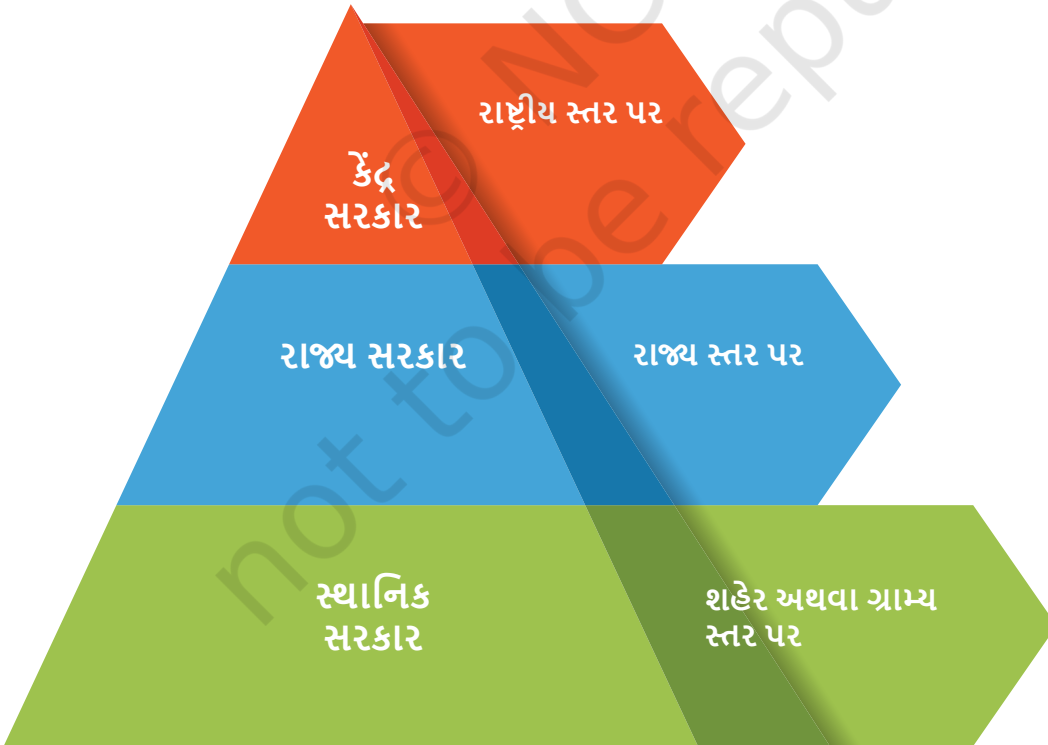
યાલો શોધીએ

એક વર્ગ પ્રવૃત્તિ તરીકે, શું તમે એવી પરિસ્થિતિની કલ્પના કરી શકો છો જ્યાં સરકારના ત્રણેય અંગોની સત્તા એક જ જૂથના નિયંત્રણ હેઠળ આવે? આવી પરિસ્થિતિમાં કેવા પ્રકારની અરાજકતા ઊભી થશે? શું તમે વાસ્તવિક જીવનમાં સાંભળેલી આવી જ કોઈ પરિસ્થિતિનું વર્ણન કરી શકો છો?

સરકારના ત્રણ સ્તર

કોઈપણ સરકાર ઓછામાં ઓછા બે સ્તરે કાર્ય કરે છે - સ્થાનિક સ્તર અને રાષ્ટ્રીય સ્તર. ભારત સહિત ઘણા દેશોમાં, તે ત્રણ સ્તરે કાર્ય કરે છે - સ્થાનિક સ્તર, રાજ્ય અથવા પ્રાદેશિક સ્તર અને રાષ્ટ્રીય સ્તર. દરેક સ્તર અલગ અલગ વિષયો સાથે વ્યવહાર કરે છે. તુલનાત્મક દ્રષ્ટિકોણથી જોઈએ તો, જો તમારા ઘરનો બલ્બ પ્રકાશિત ન હોય, તો આવા કિસ્સામાં તમે પહેલા બલ્બ, સ્વીચ, ફ્યુઝ વગેરે તપાસશો. જો તે કામ ન કરતા હોય, તો તમે ઇલેક્ટ્રિશિયનને ફોન કરશો અને જો ખબર પડશે કે સમસ્યા ઘરમાં નથી, તો તમે વીજળી વિભાગમાં જઈને ફરિયાદ નોંધાવશો. અહીં પણ સમસ્યાના ઉકેલના ત્રણ સ્તર છે.

આકૃતિ ૧૦.૪

ભારતમાં સ્થાનિક સરકારો, રાજ્ય સરકારો અને કેન્દ્ર સરકાર અથવા કેન્દ્ર સરકાર છે (આકૃતિ ૧૦.૪). ધારો કે થોડા દિવસોથી ભારે વરસાદને કારણે કોઈ જિલ્લાનો કોઈ વિસ્તાર પાણીમાં ડૂબી જાય છે. જો તે ખૂબ ગંભીર ન હોય, તો સ્થાનિક અધિકારીઓ પરિસ્થિતિને સંભાળી શકે છે. જો પૂર ઘણા શહેરો અને ઘણા ગામડાઓને અસર કરે છે, તો રાજ્ય સરકાર આગળ આવે છે અને જવાબદારી લે છે અને અસરગ્રસ્ત લોકોને બચાવવા માટે બચાવ ટીમો મોકલે છે. પરંતુ જો પૂર ભયંકર સ્વરૂપ ધારણ કરે છે અને મોટા વિસ્તારને અસર કરે છે, તો કેન્દ્ર સરકાર મદદ માટે આગળ આવે છે અને રાહત સામગ્રી અને સેના વગેરે મોકલે છે. આ ઉદાહરણમાં તમે સરકારના ત્રણેય સ્તરોનું કાર્ય જોઈ શકો છો.

ધ્યાન રાખો

આપણી ઘણી સંસ્થાઓના સૂત્ર આપણા પ્રાચીન ગ્રંથોના જ્ઞાનથી પ્રેરિત છે. ઉદાહરણ તરીકે, ભારત સરકારનું સૂત્ર 'સત્યમેવ જયતે' છે, જેનો અર્થ થાય છે "સત્યનો જ વિજય થાય છે". સુપ્રીમ કોર્ટનું સૂત્ર 'યતો ધર્મોસ્તતો જયઃ' છે, જેનો અર્થ થાય છે "જ્યાં ધર્મ છે, ત્યાં વિજય છે".

સામેના પાના પરનું કોષ્ટક રાષ્ટ્રીય અને રાજ્ય સ્તરે સરકારના ત્રણ અંગો દ્વારા કરવામાં આવતા મુખ્ય કાર્યોની રૂપરેખા આપે છે. આને ધોરણ ૭ માં વિગતવાર (વિધાનસભાઓની ચોક્કસ ભૂમિકા) શીખવવામાં આવશે. (સ્થાનિક સરકારોનો અહીં ઉલ્લેખ નથી કારણ કે આપણે આને આગામી બે પ્રકરણોમાં વિગતવાર સમજાવશું.)

ચાલો શોધીએ

- આકૃતિ 10.5 માં આપેલ કોષ્ટક જુઓ. તમારા જીવનને સૌથી વધુ અસર કરતા કાર્યો અને જવાબદારીઓને પ્રકાશિત કરો.
- બે કે ત્રણ પુખ્ત વયના લોકોને તેમના કાર્ય-સંબંધિત સંપર્કો અથવા સરકાર સાથેના અનુભવો વિશે પૂછો - આ સંપર્કો કયા સ્તરે અને કયા હેતુઓ માટે થયા હતા?

	અખિલ ભારત	રાજ્ય સ્તર
ન્યાયતંત્ર	ભારતની સર્વોચ્ચ ન્યાયાલય	ઉચ્ચ ન્યાયાલય

	રાષ્ટ્રીય સ્તર	રાજ્ય સ્તર
વિધાનસભા	બે સદન લોકસભા અને રાજ્યસભા માં રાષ્ટ્રીય કાયદાઓ ઘડાય છે	રાજ્ય વિધાનસભા અથવા વિધાનસભા (નોંધ કરો કે મોટા ભાગનાં રાજ્યોમાં એક જ વિધાનસભા હોય છે, થોડાં રાજ્યોમાં બે વિધાનસભા હોય છે)

સદન :
એક વિધાનસભા જ્યાં કાયદાઓની ચર્ચા કરવામાં આવે છે અથવા પસાર કરવામાં આવે છે.

ઔપચારિક :
અહીં રાષ્ટ્રપતિ અને રાજ્યપાલ કારોબારીના વાસ્તવિક વડા નથી. તેઓ ખાસ પરિસ્થિતિઓમાં ખાસ વિશેષાધિકારોનો આનંદ માણે છે, પરંતુ તેઓ સામાન્ય રીતે કેન્દ્ર કે રાજ્ય સરકારોના કામકાજમાં દખલ કરતા નથી.

	કેન્દ્ર સરકાર	રાજ્ય સરકાર
કાર્યપાલિકા	ભારતના રાષ્ટ્રપતિની આગેવાનીમાં (ઔપચારિક ભારતીય સશસ્ત્ર દળોના વડા અને સુપ્રીમ કમાન્ડર), કાર્યકારી વડા તરીકે પ્રધાનમંત્રી	ગવર્નરની આગેવાની હેઠળ (ઔપચારિક પ્રધાન), કાર્યપાલિકા તરીકે મુખ્યમંત્રી
કાર્યપાલિકા નું કરી અને દાયિત્વ (યાદી સંપૂર્ણ નથી)	<ul style="list-style-type: none"> સંરક્ષણ વિદેશી બાબતો અણુઊર્જા સંદેશાવ્યવહારો ચલણ આંતરરાજ્ય વાણિજ્ય શિક્ષણ રાષ્ટ્રીય નીતિઓ ઘડવી 	<ul style="list-style-type: none"> પોલીસ, કાયદો અને વ્યવસ્થા રાજ્ય સ્તરે કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કાયદાઓનું અનુકૂલન અને અમલીકરણ. જાહેર આરોગ્ય શિક્ષણ ખેતી સિંચાઈ સ્થાનિક સરકાર

ડો.એ.પી.જે.અબ્દુલ કલામ

એ.પી.જે.નો જન્મ ૧૯૩૧માં તમિલનાડુના રામેશ્વરમના એક સામાન્ય પરિવારમાં થયો હતો. અબ્દુલ કલામનો જન્મ થયો હતો. ભારતના અવકાશ કાર્યક્રમ, મિસાઇલ કાર્યક્રમ અને પરમાણુ ક્ષમતાઓના વિકાસમાં મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવવા બદલ પ્રખ્યાત વૈજ્ઞાનિક ડો. કલામને 'મિસાઇલ મેન' તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે.

ડો. અબ્દુલ કલામે ૨૦૦૨ થી ૨૦૦૭ સુધી ભારતના ૧૧મા રાષ્ટ્રપતિ તરીકે સેવા આપી હતી. સર્વોચ્ચ પ્રતિષ્ઠિત પદ પર હોવા છતાં, સારા શિક્ષણ અને નવી શોધોમાં તેમની ઊંડી રુચિને કારણે, તેઓ લોકો સાથે, ખાસ કરીને યુવાનો સાથે ઊંડાણપૂર્વક જોડાયેલા હતા. સામાજિક કાર્ય પ્રત્યેનો જુસ્સો, સમર્પણ અને રાષ્ટ્ર પ્રત્યેની પ્રતિબદ્ધતા જેવા તેમના ગુણોએ લાખો લોકોને પ્રેરણા આપી છે. તેમણે ભારતના યુવાનોને મોટા સપના જોવા અને તેમના સપના સાકાર કરવા માટે સખત મહેનત કરવા પ્રોત્સાહિત કર્યાં.

ડો. કલામે બતાવ્યું કે રાષ્ટ્રપતિ તરીકેનું તેમનું પદ પ્રતીકાત્મક હોવા છતાં, તેઓ અસંખ્ય લોકોના જીવનને પ્રભાવિત કરવામાં મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવી શકે છે.

ચાલો આપણે તેમના કેટલાક પ્રેરણાદાયી વિચારો પર ધ્યાન કરીએ:

“આકાશ તરફ જુઓ, આપણે એકલા નથી. આખું બ્રહ્માંડ આપણું મિત્ર છે અને જેઓ (ઉચ્ચ) સ્વપ્ન જુએ છે અને તેના માટે મહેનત કરે છે તેમને શ્રેષ્ઠ મદદ કરવા તૈયાર છે.”

“તમારા ધ્યેયમાં સફળ થવા માટે તમારા ધ્યેય પ્રત્યે તમારામાં એકચિત્તે નિષ્ઠા હોવી જોઈએ.”

“જો તમે નિષ્ફળ જાઓ તો પણ હાર ન માનો.” F.A.I.L.નો અર્થ - ‘શીખવાનો પ્રથમ પ્રયાસ’, એટલે કે શીખવા તરફનો પ્રથમ પ્રયાસ. અંત એ અંત નથી. ખરેખર A.N.D. ‘પ્રયત્ન - ક્યારેય મરતો નથી’ નો અર્થ એટલે કે પ્રયત્નો ક્યારેય નિર્રથક નથી હોતા. જો તમને ‘ના’ જવાબ મળે, તો તેનો અર્થ થાય છે - ‘આગામી તક’, એટલે કે આગામી તક માટે તૈયાર રહો. તો, સકારાત્મક રહો.”

“સ્વપ્ન એ નથી જે તમે સૂતી વખતે જુઓ છો; આ એક એવી ચીજ છે જે તમને ઊંઘવા દેતી નથી.”

“જો ચાર બાબતોને અનુસરવામાં આવે - મહાન ધ્યેય હોવું, જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું, સખત મહેનત અને ખંત - તો પછી કંઈપણ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.”

લોકશાહી

તમે કદાચ નોંધ્યું હશે કે આપણે પહેલા 'લોકપ્રતિનિધિઓ' વિશે વાત કરી હતી. વિશ્વના મોટાભાગના દેશોએ લોકશાહીને તેમની શાસન વ્યવસ્થાના પાયા તરીકે અપનાવી છે. તેનો અંગ્રેજી શબ્દ 'ડેમોક્રેસી' છે જે બે ગ્રીક શબ્દો 'ડેમોસ' એટલે કે 'લોકો' અને 'ક્રાટોસ' એટલે કે 'શાસન પ્રણાલી અથવા મિકેનિઝમ અથવા શક્તિ' થી બનેલો છે, તેથી લોકશાહીનો શાબ્દિક અર્થ જાહેર શાસન અથવા પ્રજાસત્તાક (રાજ્યનું શાસન) છે. લોકો). શાસન).

પણ શું બધા લોકો સાથે મળીને શાસન કરી શકે? તે સ્પષ્ટ છે કે આ શક્ય નથી. ધારો કે તમારા વર્ગમાં કોઈ સમસ્યા છે જે શાળાના આચાર્યના ધ્યાન પર લાવવાની જરૂર છે, જેમ કે તમારા વર્ગખંડમાં કોઈ સમસ્યા છે અથવા શાળાના માળખાગત સુવિધાઓમાં કોઈ સમસ્યા છે અથવા કદાચ તમે તમારા ક્ષેત્ર પ્રવાસ માટે તારીખ પ્રસ્તાવિત કરવા માંગો છો. કરવા માંગુ છું. આ સ્થિતિમાં, શું આખો વર્ગ આચાર્ય પાસે જશે? દેખીતી રીતે આ વ્યવહારુ નહીં હોય. ઘણી શાળાઓમાં આખો વર્ગ વર્ગ મોનિટર અથવા વર્ગ પ્રતિનિધિની પસંદગી કરે છે; જો કોઈ મોનિટર ન હોય તો પણ, કોઈ ચોક્કસ કાર્ય માટે પ્રતિનિધિ પસંદ કરી શકાય છે અને પ્રતિનિધિને આચાર્ય પાસે મોકલી શકાય છે.

આ જ સિદ્ધાંત રાજ્ય અને રાષ્ટ્રીય સ્તરે પણ લાગુ પડે છે. ચૂંટણીઓ દ્વારા, જનતા તેમના પ્રતિનિધિઓને મત આપે છે, જે સંબંધિત વિધાનસભાના પસંદ કરેલા સભ્યો હોય છે. તેમને ઘણીવાર રાજ્ય સ્તરે ધારાસભ્ય અને રાષ્ટ્રીય સ્તરે સાંસદ કહેવામાં આવે છે. આ બધા પસંદ કરેલા સભ્યો વિધાનસભા/લોકસભામાં કાયદાઓની ચર્ચા કરે છે. સમસ્યાઓ અને ઉકેલોની ચર્ચા કરો. મતભેદના કિસ્સામાં, અમે એકબીજા સાથે વાતચીત અને ચર્ચા દ્વારા સમસ્યાનો ઉકેલ લાવવાનો પ્રયાસ કરીએ છીએ..

કોઈપણ આધુનિક લોકશાહીની જેમ, ભારતમાં 'પ્રતિનિધિ જનતા' આધારિત લોકશાહી છે. ૨૦૨૪ ના પરિપ્રેક્ષ્યમાં જોઈએ તો, ભારત લગભગ ૯૭ કરોડ મતદારો સાથે વિશ્વનું સૌથી મોટું લોકશાહી પણ છે. ભારતના કાયદા મુજબ, ૧૮ વર્ષથી વધુ ઉંમરના તમામ ભારતીય નાગરિકોને ચૂંટણીમાં મતદાન કરવાનો અધિકાર છે.

ધારો કે તમારો વર્ગ પિકનિક પર જવાનું આયોજન કરી રહ્યો છે. પિકનિક પર જવા માટે બે શક્ય સ્થળો છે - 'A' અને 'B'. આ વર્ગમાં આ બે સ્થળોની મુલાકાત લેવાના ફાયદા અને ગેરફાયદાની ચર્ચા કરવામાં આવે છે, જેમ કે તેમનું અંતર, પહોંચવામાં લાગતો સમય, ખર્ચ, મૂળભૂત જરૂરિયાતોની ઉપલબ્ધતા વગેરે. આ પરિસ્થિતિઓમાં દરેક માટે એક જ નિર્ણય પર આવવું મુશ્કેલ બની જાય છે. આવી સ્થિતિમાં, શિક્ષકો નક્કી કરે છે કે મતદાન દ્વારા સમસ્યાનો ઉકેલ લાવી શકાય છે. જે વિદ્યાર્થીઓ 'A' સ્થાને જવા માંગે છે તેમણે હાથ ઊંચા કરવા જોઈએ અને જે વિદ્યાર્થીઓ 'B' સ્થાને જવા માંગે છે તેમણે પણ હાથ ઊંચા કરવા જોઈએ. પિકનિક પર જવા માટે સૌથી વધુ વિદ્યાર્થીઓએ જે વિકલ્પ અથવા સ્થળ માટે હાથ ઊંચા કર્યા હતા તે વિકલ્પ પસંદ કરવામાં આવે છે. આ પ્રક્રિયાને મતદાન કહેવામાં આવે છે. આ સીધી લોકશાહીનું ઉદાહરણ છે, જ્યાં સ્થળ નક્કી કરતી વખતે દરેક વિદ્યાર્થીનો અભિપ્રાય લેવામાં આવતો હતો.

પાયાના સ્તરે લોકશાહી એ એવી પદ્ધતિઓનો ઉલ્લેખ કરે છે જે સામાન્ય નાગરિકોની ભાગીદારીને પ્રોત્સાહન આપે છે અને સુનિશ્ચિત કરે છે, જેમ કે પાના ૧૫૫ પર આકૃતિ ૧૦.૪ માં બતાવેલ પિરામિડનો આધાર. આ પ્રકારની વ્યવસ્થામાં, નાગરિકો તેમના પર અસર કરતા નિર્ણયો પર પોતાનો અભિપ્રાય આપી શકે છે.

આપણે આગામી બે પ્રકરણોમાં અને આગામી વર્ગોમાં ભારતીય લોકશાહીના અન્ય લક્ષણોનો પણ અભ્યાસ કરીશું. કરીશું.

આગળ વધીએ તે પહેલા ..

- કોઈ પણ દેશ શાસન અને સરકાર વિના ચાલી શકતો નથી.
- એક આધુનિક સરકારના ત્રણ અંગો હોય છે - કાયદાકીય, કારોબારી અને ન્યાયતંત્ર - જેણે સાથે મળીને કામ કરવાની જરૂર છે.
- ભારત સરકાર ત્રણ સ્તરે કામ કરે છે - કેન્દ્ર અથવા રાષ્ટ્રીય, રાજ્ય અને સ્થાનિક.
- લોકશાહી એ આ પ્રણાલી માટેનું એકંદર માળખું છે. તે રાજ્ય અને રાષ્ટ્રીય એમ બંને સ્તરે ચૂંટાયેલા પ્રતિનિધિઓ દ્વારા કાર્ય કરે છે.

પ્રશ્નો, પ્રવૃત્તિઓ અને પ્રકલ્પો

1. તમારી જાતને ચકાસો - લોકશાહીનો અર્થ શું છે? સીધી લોકશાહી અને પ્રતિનિધિ લોકશાહી વચ્ચે શું તફાવત છે?
2. સરકારના ત્રણ અંગોને યાદ કરો. તેમની જુદી જુદી ભૂમિકાઓ શું છે?
3. શા માટે આપણને ત્રણ સ્તરની સરકારની જરૂર છે?
4. પ્રોજેક્ટ: તમારામાંથી ઘણાને કોવિડ -૧૯ રોગચાળા દરમિયાન થયેલા લોકડાઉનને યાદ હશે. તે સમયે લેવામાં આવેલી બધી ક્રિયાઓની સૂચિ બનાવો? પરિસ્થિતિના સંચાલનમાં સરકારના કયા સ્તરો સામેલ હતા? સરકારના દરેક અંગની ભૂમિકા શું હતી?

© NCERT
not to be republished

નૂડલ્સ

© NCERT
not to be republished

